

KUNINKAAN VALTA JA VASTARINNAN OIKEUTUS JEAN BODININ JA JAAKKO I:N AJATTELUSSA

Mutta jos ruhtinas on absoluuttisesti suvereeni, kuten Ranskan, Espanjan, Englannin, Skotlannin, Etiopian, Turkin, Persian ja Moskovan monarkit ovat, [--] silloin ei alamaisten yksilöinä eikä yhteisesti tule yrittää lain eikä voimankäytön kautta uhata monarkin kunniaa tai henkeä; ei, vaikka hallitsija olisi syylistynyt väriin tekoihin, syntiin tai julmuuksiin, olivat ne mitä tahansa.¹

Teoria suvereniteetista, hallitsijan ehdottomasta maallisesta vallasta, liittyi uuden ajan alun Euroopassa olennaisesti hallitsijan asemaan yhteiskunnassa ja oli keskeinen valtateoreetikkojen pohtima ja käyttämä käsite. Ranskalainen Jean Bodin (1530–1596), joka oli lakimies, taloustieteilijä, luonnonfilosofi, historioitsija ja yksi 1500-luvun suurimmista yhteiskuntateoreetikoista², lienee tunnetuimpia suvereniteettia kirjoituksissaan käsitelleitä valtateoreetikkoja. Hänen ajattelussaan kysymys mahdollisuudesta vastustaa vallanpitäjää oli merkittävä osa suvereniteetin määritelmää. Bodinin päättelyn mukaan vain rajoitettua valtaa saattoi vastustaa. Ehdottomalla, suvereenilla vallalla ei voinut olla ylempää eikä vertaista. Jos hallitsija tuomittiin tai syrjäytettiin, hän samalla tunnusti ylempänsä. Tämä taas ei voinut olla mahdollista, mikäli valta todella oli suvereenia ja absoluuttista.³

Bodinin ajattelu liikkui suurelta osin teorian tasolla – todellisessa, toimivassa yhteiskunnassa suvereniteetin olemassaolo näiden ehtojen mukaisesti tuntuu mahdottomalta.⁴ Toisenlaisen näkökulman aiheeseen saa poliittista valtaa käyttäneiden henkilöiden ajattelun kautta. Skotlantia vuodesta 1567 ja Englantia vuodesta 1603 eteenpäin hallinneelle Jaakko (James) I:lle⁵ (1566–1625) kysymys suvereniteetista ja alamaisten oikeudesta vastustaa hallitsijaansa oli osa hallinnollisia kysymyksiä ja todellista elämää. Hän oli kahden kuningaskunnan hallitsija ja erityisen kiinnostunut kuninkaan valtaan liittyvästä ajattelusta.

Tarkastelen artikkelissani Jean Bodinin ja Jaakko I:n käsityksiä hallitsijan vallasta. Nostan erityisesti esille kysymyksen vastarinnan oikeutuksesta eli hallitsijan oikeudesta valtaansa ja alamaisten oikeudesta vastustaa hallitsijansa valta-asemaa. Vaikka Bodinin valta-teoriaan kuului hallitsijan absoluuttinen, suvereeni valta, kysymys ei ollut hänellekään täy-

sin ongelmaton. Kahden kuningaskunnan hallitsijaksi nousseen Jaakon asema hallitsijana puolestaan kyseenalaistettiin usein niin alamaisten kuin katolisen kirkon taholta.⁶ Miten hän määritteli kuninkaan ja alamaisten suhteen ja siihen liittyvät valtakysymykset? Jaakko jätti jälkeensä laajan kirjallisen tuotannon. Tarkastelen kysymystä hänen tunnetuimpien kirjoitustensa, *Basilikon Doronin* ja *The Trew Law of Free Monarchiesin* kautta.

Yhteiskunnalliset olot olivat 1500-luvun Euroopassa monin paikoin varsin epävakaat. Vaikka valtiollinen kehitys kulki keskitettyyn suuntaan, hallitsijoiden valta-asema oli harvoin täysin turvattu. Etenkin Jean Bodinin kotimaassa Ranskassa 1500-luvun loppupuoli oli epävakaa aikaa katolisten ja hugenottien taistellessa uskonsodassa, jonka taustalla oli Guise- ja Bourbon-sukujen kamppailu vallasta. Myös Englannin ensimmäisen Stuart-sukuisen kuninkaan Jaakon kotimaa Skotlanti kärsi vuosisadan loppupuoliskolla sisällissodasta, jonka osapuoliksi muotoutuivat lopulta lapsikuningas Jaakko VI:n (Englannin kuninkaana Jaakko I) sijaishallinto ja hänen äitinsä, kuningatar Maria I (*Queen of Scots*). Jaakko oli Skotlannin valtaistuimelle noustessaan vain reilun vuoden ikäinen ja syrjäytti sijaishallitsijoina toimivien aatelismiesten kautta laillisesti hallinneen äitinsä Marian. Jaakon suhde äitiinsä oli ambivalentti vielä aikuisiällä.⁷ Jaakon aseman vakiintumisen jälkeenkin vallasta syrjäyttämisen vaara oli koko ajan olemassa, eikä Jaakko päässyt peloitetaan eroon Englannin valtaistuimellakaan.⁸

Levottomuudet, joissa oli kysymys vallasta ja oikeudesta sen tavoitteluun, olivat keskeinen syy etsiä perusteita ajatukselle vallanpitäjän suvereeniudesta. Kysymyksessä vastarinnan oikeutuksesta ja tyrannin vastustamisesta sekä Bodin että Jaakko olivat hallitsijan rajoittamattomien oikeuksien puolella. Tarkasteluni kohteena ovat etenkin heidän ajattelunsa lähtökohdat ja niihin liittyvät perustelut. Hallitsijan ja alamaisten suhteeseen keskeisesti vaikuttaneita asioita olivat hallitsijan valtaannousun tapa, kruunajaiset ja siihen liittyvä hallitsijan vala. Hallitsijan ja alamaisten välillä katsottiin olevan yhteiskuntaa koossa pitävä sopimus. Näkemys siitä, saiko sopimusta missään olosuhteissa rikkoa, kuitenkin vaihteli. Tähän liittyen olennaista oli myös kuninkaan vallan alkuperä, josta oli myös olemassa monenlaisia näkemyksiä. Nämä kaksi valtaan liittyvää ulottuvuutta kietoutuivat siis yhteen ja olivat 1500- ja 1600-luvun valtateorioiden keskeinen elementti, joka askarrutti paitsi oppineita myös itse vallanpitäjiä.

Keskiajan yhteiskunnalliseen ajatteluun kuului niin sanottu poliittinen augustinismi, jonka mukaan ihmisen luonne oli liian turmeltunut oikeudenmukaisen yhteiskunnan rakentamiseen. Siihen pystyi vain paavin johdolla toimiva kirkko, sillä kirkko oli Kristuk-

sen perustama. Ajattelukaavan mukaan paavi oli siis ainoa oikeudenmukainen ja pätevä poliittinen voima. 1200-luvulla uudelleen löydettyjen Aristoteleen kirjoitusten ajatus ihmisestä poliittisena eläimenä nousi poliittista augustinismia vastaan. Paavin kirkon asemaan perustuva teoreettinen monopoli poliittiseen valtaan kyseenalaistui. Muun muassa Tuomas Akvinolainen (1225–1274) sovelteli osapuolten näkemyksiä. Keskeinen tekijä, jonka katsottiin vaikuttavan hallitsijan valtaan ja suhteisiin alamaisiin, oli luonnonlain (*law of nature*) traditio. Luonnonlaki oli Jumalan laki, jonka Jumala oli luomistyössään ihmisen luonteeseen asettanut. Se oli löydettävissä järkeilyllä. Siksi uudelle ajalle tultaessa laki samaistettiin pitkälle ihmisen järkeen, moraalilakiin ja kymmenen käskyn sisältöön. Sen mukaan ihmisen luonnolle tärkeää oli onnen ja turvallisuuden etsiminen, mikä puolestaan edellytti yhteisön ja hallinnon muodostamista.⁹

Jean Bodin kuoli vuonna 1596, pari vuotta ennen kuin Jaakko VI julkaisi *Basilikon Doron* ja *The Trew Law of Free Monarchies* -kirjoituksensa. Jaakko oli perusteellisen humanistisen kasvatuksen saanut ja laajasti lukenut hallitsija, joka seurasi Euroopan valtateoreettista keskustelua.¹⁰ Vaikka Bodinin ajatukset ovat mahdollisesti olleet Jaakolle tuttuja, hän ei mainitse ranskalaista kirjoituksissaan nimeltä.¹¹ Artikkelini tarkoituksena onkin tarkastella rinnakkain aikalaisteoreetikon ja hallintovaltaa käyttäneen kuninkaan näkemyksiä vallan alkuperästä ja alamaisen oikeudesta vastustaa hallitsijaansa. Bodin oli yksi monista 1500-luvun valtateoreetikoista, mutta nousee kirjallisuudessa usein esille keskeisimpänä aikakauden suvereniteettiteorioita käsiteltäessä.¹² Häntä ja Jaakkoa yhdisti vakaumus vahvan hallitsijan tärkeydestä. Mielenkiintoinen yhdysside löytyy myös tämän artikkelin aloittavasta sitaatista, jossa Bodin nimesi sekä Skotlannin että Englannin hallitsijat absoluuttisesti suvereneiksi.

Jean Bodin ja absoluuttinen valta

Jean Bodinilla oli taustallaan laaja humanistinen koulutus, uskonnollinen etsintä, yritykset akateemisen uran luomiseen ja vakiintunut asema Ranskan kuninkaallisessa hovissa hänen julkaistessaan merkittävimmän teoreettisen kirjoituksensa *Les six livres de la République*¹³ vuonna 1576. Teoksella oli tärkeä merkitys julkishallinnon nostamisessa teoreettisen tarkastelun kohteeksi, ja se synnytti myös kokonaisen kirjallisen lajityypin vuosisadaksi eteenpäin.¹⁴ Jean Bodin ei toki ollut ainoa aikakauden absolutismiteorian kehittäjä, mutta teoksessaan hän määritteli hallitsijan suvereniteetin tavalla, joka popularisoi

käsitteen. Hallitsijan suvereniteettia Bodin piti valtana, joka oli rajoittamatonta ja vastustamatonta.¹⁵ Keskeistä oli vallan jakamattomuus ja rajoittamattomuus: ”Suvereniteetti ei siis ole mitenkään rajoitettu vallaltaan, toimiltaan eikä ajalliselta pituudeltaan.”¹⁶

Jean Bodinin valtateorian katsotaan saaneen viimeisen sysäyksen vuoden 1572 Pärtylin yön verilöylystä, kun katoliset tappoivat tuhansia hugenotteja ensin Pariisissa ja sen jälkeen muualla Ranskassa. Yön tapahtumat liittyivät jo pitkään vallinneisiin uskonnollisiin ja poliittisiin levottomuuksiin sekä kilpailuun Ranskan korkeimmasta vallasta eri sukujen välillä. Keskiaikainen yhteiskuntamuoto oli muuttumassa.¹⁷ Bodin näki entistä selvemmin, että vain hallitsijan loukkaamaton valta saattoi estää samanlaisiin onnettomiin tapahtumiin ajautumisen. Eräs olennainen hallitsijan absoluuttiseen suvereniteettiin johtavan ajattelutavan elementti oli kysymys oikeutetusta vastarinnasta, jonka Bodin päätyi teoriassaan pääosin kieltämään.¹⁸ Jos vallanpitäjällä todella oli absoluuttinen valta, häntä ei edes voinut vastustaa.

Ehdoton valta ei tunnusta ylempää tai edes tasavertaista (maallista) auktoriteettia. Ylipäätään hallitsija, joka voidaan tuomita ja suistaa vallasta, tunnustaa Bodinin mukaan itseään ylemmän vallan olemassaolon eikä siten ole absoluuttinen suvereniteetti. Ainoastaan Jumala, ei mikään maallinen, voi olla absoluuttisesti suvereenin hallitsijan yläpuolella. Tämä ajattelumalli näkyi myös Jaakon ajattelussa. Hallitsija ei ollut maallisten lakien yläpuolella, mutta ne eivät sitoneet häntä. Suvereenikin hallitsija oli Bodinin mukaan aina Jumalan ja luonnonlain alainen. Tähän Bodin viittaa monessa kirjoituksensa kohdassa.¹⁹ Hallitsijavallan loukkaamattomuus ei ollut täysin kategorinen, mutta hallitsijan vastustamisen kysymys oli joka tapauksessa Bodinin suvereniteettiajatuksen kannalta ongelmallinen.

Jaakko I kirjoittajana ja ajattelijana

Jaakko I toi kirjoituksillaan hallitsijan valtaan liittyvään keskusteluun vallassaolijan näkökulman. Hänellä oli periaatteessa mahdollisuus soveltaa teoriaa käytäntöön ja toisaalta muodostaa teoriaansa käytännön kokemusten pohjalta. Jaakkoa pidetään Englannin oppineimpana hallitsijana. Hän luki ja kirjoitti paljon ja monipuolisesti niin lyriikkaa kuin proosaa. Lapsuuden ja nuoruuden vaikuttajista vahvin oli klassisisti, historioitsija ja näytelmäkirjailija George Buchanan (1506–1582), joka kasvatti Jaakkoa ankarassa kurissa ja nuhteessa fyysisistään väkivaltaa kaihtamatta.²⁰ Jaakon myöhempi ajattelu muotoutui vas-

takkaiseksi sille kasvatukselle, jonka hän sai Buchananilta. Jaakon pitkäaikaisen opettajan teoria kuninkuudesta perustui ajatukseen kansalaisten hallitsijalle antamasta hyväksynnästä. Buchanan esitti dialogissaan *De Jure Regni apud Scotos* vuonna 1579, että kuninkuuden ei kuulunut olla perinnöllistä vaan aina vaaleihin perustuvaa: kuninkaat valittiin ja he olivat näin myös laillisesti syrjäytettävissä. Buchanan laati Skotlannin kuninkaiden historian vahvistaakseen teoriaansa ja antaakseen historiallisen hyväksynnän mahdollisuudelle syrjäyttää hallitsija. Kuninkaan valtaa rajaava perustuslaki oli Buchananin mukaan Skotlannin vapauden perustana.²¹ Buchananin ajattelua on kutsuttu kansan suvereniteetiksi (*the sovereignty of the people*).²² Olojen vakiinnuttua sisällissodasta kärsineessä Skotlannissa Buchanan joutui 1500-luvun loppupuolella teorioineen epäsuosioon. Myöhemmin Jaakkokin nousi kirjoituksissaan opettajansa ajattelua vastaan. Hänen ajattelunsa oli osaltaan vastareaktio Buchananin ajattelulle ja myöhemmässä vaiheessa etenkin katolisen kirkon edustajien esittämille ajatuksille kuninkaan vallan rajallisuudesta suhteessa paaviin.²³

Buchanan antoi Jaakolle humanistisen kasvatuksen, jonka ansiosta Jaakko osasi englannin ja skotin lisäksi sujuvaa latinaa, kreikkaa ja ranskaa. Samalla hänessä syttyi läpi elämän jatkunut intohimo oppimiseen ja kirjallisuuteen. Etenkin kuninkuuteen ja teologiaan liittyvät kysymykset askarruttivat ja kiinnostivat Jaakkoa, ja hän tiedosti myös itse henkiset kykynsä.²⁴ Huolimatta Jaakon myöhemmästä kääntymisestä opettajaansa vastaan juuri Buchanan loi oppineisuuden perustan, jolle Jaakko saattoi ajatteluaan rakentaa. Jaakon merkittävimmät proosakirjoitukset koottiin jo hänen elinaikanaan vuonna 1616 yhteen niteeseen nimellä *The Workes*.²⁵ Jaakko käsitteli näkemyksiään kuninkaan vallasta ja asemasta selvimmin kirjoituksissaan *Basilikon Doron* ja *The Trew Law of Free Monarchies*.

Basilikon Doron on Jaakon pojalleen Henrikille (1594–1612) kirjoittama ohjekirja kuninkuudesta sekä kuninkaan oikeuksista ja velvollisuuksista. Kirjoituksessa oli jo lähtökohtaisesti kyse paitsi kuninkaan vallasta myös isän ja pojan välisestä valta-asetelmasta. Kuninkaan hyvien hallintotapojen lisäksi kirjanen antaa ohjeita jopa vaatetuksesta ja ruokailutavoista. Kuningas oli koko ajan kuin näyttämöllä, jota alamaiset katselivat. Jaakko painotti kuninkaan olevan myös esimerkki, jota alamaiset luonnostaan seurasivat.²⁶ Jaakko ei alun perin ajatellut *Basilikon Doronia* laajasti julkaistavaksi, ja aluksi sitä painettiin vain seitsemän kappaletta ”luotettujen ystävien säilytettäväksi”. Teoksesta alkoi kuitenkin Jaakon omien sanojen mukaan liikkua vääriä kopioita. Välttääkseen väärinkäsityksiä ja puolustautuakseen niitä vastaan Jaakko julkaisi kirjoituksensa vuonna 1600 varustettuna motiivejaan selvittävällä esipuheella.²⁷

The Trew Law of Free Monarchies julkaistiin anonyyminä vuonna 1598. Vuonna 1603, jolloin Jaakko nousi Englannin valtaistuimelle, kirjoitus julkaistiin yhä ilman tekijänsä nimeä. Kirjoittaja oli tosin alusta lähtien julkinen salaisuus.²⁸ Vielä vuoden 1616 kokoomateoksen painokseen on jätetty alkuperäinen esipuhe, jossa nimettömänä esiintyvä Jaakko kertoo kirjoittavansa vastustaakseen niitä, jotka ihannoivat menneitä levottomuuksia ja kapinoita. Kirjoituksen tarkoitus oli tarjota aseita noita ”seireeninlauluja” vastaan.²⁹ Heti teoksen alussa Jaakko tiivistää kirjoituksensa keskeisen sanoman: uskon hallitsijan ja alamaisen sovinnollisen yhteiselon tuottamaan hyvään.

Vallan alkuperästä

Käsiteltäessä hallitsijan valtaa ja alamaisen oikeutta kapinoida tuota valtaa vastaan on lähdeittävä liikkeelle kuninkaan vallan alkuperästä. Yleisesti hyväksyty ajatus oli, että yhteiskunta tarvitsee toimiakseen hallintoa. Koska uuden ajan alun yhteiskunnissa ei ollut varsinaisia poliisiviranomaisia eikä vakinaista armeijaa, levottomuuksia syntyi herkästi. Tästä syystä vahva hallinto katsottiin tärkeäksi ja hyödylliseksi myös tavalliselle rahvaalle. Järjestäytynyt ja hallittu yhteiskunta oli ihmiselle luonnollinen eli luonnonlain mukainen. Lähes itsestään selvää oli, että alkujaan valta oli peräisin Jumalalta; valta oli aina johdettavissa Jumalan säätämään luonnonlakiin. Kiistaa syntyi kuitenkin siitä, saiko kuningas vallan suoraan Jumalalta vai sopimuksen kautta yhteisöltä.³⁰ Molempia ajatussuuntia esiintyi uuden ajan alun Euroopassa. Jaakko ajatteli monien muiden aikalaistensa tapaan kuninkaiden vallan tulevan suoraan Jumalalta. Tämä liittyi myös kiinteästi ajatukseen siitä, että kuningas oli vastuussa teoistaan ainoastaan Jumalalle.³¹

Sekä katolisissa että kalvinistisissa piireissä näkemys kuninkaan vallan alkuperästä oli, että se on siirretty sopimuksella yhteisöltä kuninkaalle. Yhteisö oli tähän suostunut, mutta siirtoajatus antoi myös mahdollisuuden vallan takaisin ottamiseen. Ranskassa sekä hugenotit että katolinen liiga katsoivat, että alamaisilla on oikeus tarttua aseisiin tyrannia tai kerettiläistä kuningasta vastaan.³² Vaikka Bodin oli katolinen, hänen vakaumuksessaan oli viitteitä toiseenkin suuntaan. Näkemys suvereniteetin alkuperästä oli patriarkaalisuudessaan melko protestanttinen: suvereniteetin perusta ja samalla kuninkaan vallan juuret olivat perheessä ja isän vallassa. Tämä oli jumalallinen järjestys ja myös hyvän yhteiskuntamallin pohja. Suvereniteetti oli myös katoamaton ja siirtyi seuraajalle välittömästi ilman kruunajaisseremoniaa.³³ Jaakon näkemykset olivat varsin samanlaisia: kuningas on valta-

kuntansa isä eikä kruunajaisilla ole merkitystä vallansiirrossa perilliselle.³⁴

Vallan alkuperän johtaminen Jumalasta liittyi jokaisen hallintomuodon perusteluun. Usein puhutaan kuninkaiden jumalallisesta oikeudesta (*the divine right of kings*), mutta oikeampaa olisi ulottaa oikeudet ylipäätään hallintoon. Sekä monarkian, aristokratian että demokratian teoreettisessa puolustamisessa käytettiin samaa ajatusta Jumalasta vallan alkuperänä. Jumalasta johdettu valta on seurausta ihmisen luonteesta, jolle hallinto on välttämätön. Se ei syntynyt tai siirtynyt yliluonnollisesti, vaan luonnonlain kautta. Koska luonto ja luonnonlaki olivat Jumalan luomuksia, myös niihin liittyvä valta oli Jumalasta. Hallintoa – monarkia mukaan lukien – ei perustettu siis Raamatun kautta välittyvään Jumalan tahtoon vaan Hänen ihmiseen ja luonnonlakiin asettamaan tahtoonsa.³⁵

Basilikon Doronissa Jaakko kuitenkin korosti kuninkaan vallan raamatullista perustetta viittaamalla esimerkiksi Mooseksen sanoihin siitä, että kuninkaan valtaistui oli oikeastaan Jumalan.³⁶ Kuninkaan vallan alkuperän ja alamaisten kuuliaisuuden vaatimuksen Jaakko johti puolestaan Raamatun Samuelin kirjasta. Samuelin kirjan mukaan Israelin kansa halusi itselleen kuninkaan huolimatta siitä, että Jumala Samuelin välittämänä varoitti kuninkaalle kuuluvista oikeuksista ja siitä, mitä kuninkaat saattaisivat heille tehdä.³⁷ Kun kansa silloin valittaisi kuninkaasta johtuvaa hätäänsä, Jumala ei kuulisi heitä.³⁸ Kansa asetti siis vapaaehtoisesti päälleen kuninkuudesta mahdollisesti – ei välttämättömästi – aiheutuvan ikeen.³⁹

Vaikka kuninkaan valta oli Jaakon mukaan peräisin suoraan Jumalalta, kansa oli itse halunnut itselleen kuninkaan: "[--] ei vain Jumala vaan myös te itse olette valinneet hänet hallitsemaan teitä [--]."⁴⁰ Näin kansa on Jumalan varoituksesta huolimatta omalla suostumuksellaan luopunut tietyistä oikeuksistaan ja vaatinut kuningasta itselleen: "vasta silloin olemme muiden kansojen veroisia, kun oma kuninkaamme hallitsee meitä, käy edellämme ja johtaa sotiamme".⁴¹ Alamaiset olivat omasta pyynnöstään ja vapaaehtoisesti ottaneet riskin halutessaan kuninkaan alamaisiksi. Uskollisen kansalaisen mielentilaa tavoitellen anonyyminä esiintynyt Jaakko kirjoittikin: "[--] ja me olemme sidottuja kantamaan minkä tahansa taakan, jonka Jumala katsoo parhaaksi sälyttää yllemme [--]."⁴² Näin Samuelin kirjan tapahtumien myötä kansa oli vapaaehtoisesti muuttanut itsensä aktiivisesta toimijasta passiiviseksi suhteessa hallinnon järjestelyihin.

Bodinin mukaan suvereeni ruhtinas⁴³ oli Jumalan jälkeen mahtavin maailmassa. Tämä johtui nimenomaan siitä, että Jumala oli ruhtinaan asettanut: "[--] Jumala on asettanut heidät luutnanteikseen hallitsemaan muita ihmisiä."⁴⁴ Myös Bodin viittasi Ensimmäisen

Samuelin kirjan tapahtumiin, jossa Jumala totesi Samuelille kansan loukanneen Häntä, ei Samuelia, halutessaan itselleen uuden hallitsijan. Tämä johtui Bodinin tulkinnassa siitä, että ”suvereeni ruhtinas” oli Jumalan maallinen kuva.⁴⁵ Jos hallitsijaa vastaan tehtiin vääryyttä, samalla sitä tehtiin myös Jumalaa kohtaan. Hallitsijan vallan ja Jumalan yhteys oli läheinen ja selvä. Se oli raamatullinen ja samalla historiallinen.

Lupaus uskollisuudesta ja tottelevaisuudesta satoi Jaakon mukaan myös sukupolvien yli: ”velvollisuus ja tottelevaisuus, jota kansa vannoo ruhtinaalleen, ei sido vain heitä itseään vaan myös heidän perillisiään ja jälkipolviaan”.⁴⁶ Jaakko katsoi myös kuninkuuden periytyneen lineaarisesti Jumalan valitun kansan ajoista lähtien oman aikansa kristittyihin yhteiskuntiin.⁴⁷ Jaakko käytti samaa historialliseen jatkumoon perustuvaa keinoa kuin opettajansa Buchanan, joka oli laatinut Skotlannin kuninkaiden historian, mutta perustelakseen päinvastaista näkökantaa. Jaakolla oli vahva käsitys oman ja muiden kuninkaiden aseman pyhästä ja oikeutetusta alkuperästä. Vahvimpana kristillisten kuninkaiden vallan jumalallisen alkuperän puolestapuhujana Jaakko piti Samuelin kirjan tapahtumia:

[--] koska tämän kuningaskunnan ja juutalaisten monarkian pystyttämisen ja siten myös lain tulee ja tulisi olla jokaisen kristityn ja hyvin perustetun monarkian malli, kuten ne olisivat itsensä Jumalan säättämiä, joka oraakkehinsa kautta ja omasta suustaan antoi lait.⁴⁸

Raamattuun nojaaminen ja kyky tulkita sen tapahtumia oman vallan tukemiseksi antoivat omille toimille arvovaltaisen selkänöjan, jota vastaan ei ollut helppo hyökätä – ainakaan, jos pystyi perustelemaan tulkintansa vahvasti. Raamattuun vetoaminen teki perusteluista sekä uskonnollisia että historiallisia.⁴⁹ Ongelmana oli, että tulkintoja voitiin tehdä molempien näkökantojen hyväksi. Tulkitseminen oli osa vallankäyttöä, johon protestanttisuuteen kuuluva Raamatun omatoiminen lukeminen oli antanut uudenlaisen mahdollisuuden.

Sopimuksen rikkojat

Vaikka vallan katsottaisiinkin tulevan hallitsijalle suoraan Jumalalta, kuninkuuden sopimusluonne ei ole kokonaan poissuljettu, sillä kruunajaisissa annetun hallitsijan valan voi nähdä sopimuksena kansalaisten ja hallitsijan välillä. Bodin pohti suvereeniteettiteoriasaan laajasti hallitsijanvalan sitovuutta. Hallitsijanvalat vaikuttaisivat olevan voimakas argumentti todellisen suvereenin hallitsijan olemassaoloa vastaan. Bodin ratkaisi tilanteen toteamalla, että lupaus lakkaa luonnonlain mukaan sitomasta, kun syyt lupauksen pitämi-

seen ovat lakanneet vaikuttamasta. Tämä pätee luonnonlain mukaan jokaisen tekemiin lupauksiin. Yleensä lupauksen pitämisen syynä on esimerkiksi sen tuoma etu yhteisölle. Jos tämä etu katoaa hallitsijan katsontakannan mukaisen olosuhteiden muutoksen myötä, lupaus ei enää sido hallitsijaa. Suvereeni kuningas voi vaihtaa lain, jos katsoo, ettei hyötyä yhteisölle enää ole.⁵⁰ "[--] sanon, että huolimatta näistä valoista suvereeni ruhtinas voi muuttaa lakeja, jopa kumota tai mitätöidä ne, jos ne lakkaavat olemasta oikeudenmukaisia."⁵¹ Ajatus vaatii taustakseen oletuksen, että hallitsijalla on jonkinlainen objektiivinen kyky nähdä, mikä on hyödyllistä yhteisölle kokonaisuutena. Hyvän, valistuneen hallitsijan kohdalla tällainen näkemys voidaan ehkä hyväksyä, mutta huonon, omaa etuaan ajavan vallanpitäjän tapauksessa ajatuksesta tulee perusteeton.

Toisaalta suvereenin hallitsijan ei pitäisi ylipäättään joutua vannomaan valoja. Ratkaisuna oli oikeus muuttaa lakia tarvittaessa, mikä sekini vaati periaatteessa kansan luvan ja johti siten rajoitettuun monarkiaan. Kuningas oli kuitenkin vastuussa ainoastaan Jumalalle myös väärän valan vannomisesta.⁵² Tämä teki siis kuninkaasta maallisessa elämässä riippuvaisen vain itsestään, sillä edes onnistunutta kapinaa hallitsijaa vastaan ei haluttu tulkita Jumalan rangaistukseksi kuninkaalle.

Se, että kuningas oli vastuussa teoistaan vain ja ainoastaan Jumalalle, näkyi myös Jaakon kruunajaisvalaan liittyvässä ajattelussa. Jaako kiisti varsinaisen sopimuksen olemassaolon mutta myönsi kuninkaan antavan lupauksen hallita kunniallisesti ja oikein virasaan, ”jonka Jumala oli hänelle antanut heidän ylitseen”.⁵³ Bodinin tavoin Jaako muistutti, että kuningas oli vastuussa teoistaan vain Jumalalle.⁵⁴ Bodinista poiketen Jaako ei kuitenkaan vedonnut kuninkaan mahdollisuuden muuttaa lakeja, vaikka totesikin kuninkaan olevan lakien yläpuolella.⁵⁵ Sen sijaan hän nosti esille oikeudellisen perusteen, jonka mukaan osapuolten välisestä sopimuksesta ei voinut vapautua ilman lakiin perustuvaa oikeudenkäyntiä tuomareineen, vaikka toinen osapuoli sopimuksen olisikin rikkonut. Muutenhan jokainen voisi olla tuomari omassa asiassaan. Kuninkaan ja alamaisen välillä tämän ajatuksen vaatima, ulkopuolinen tuomari oli kuitenkin Jumala:

[--] Jumala on epäilemättä ainoa Tuomari, sillä ainoastaan Hänelle kuninkaan tulee tehdä tiliä hallinnostaan (kuten on usein todettu), kuten myös kruunajaisvalan kautta Jumalasta tulee tuomari ja rankaisija valan rikkoneille [--].⁵⁶

Tästä johtuen kansa ei Jaakon mielestä vapautunut uskollisuudenlupauksestaan edes sopimuksen rikkoneelle kuninkaalle ennen kuin Jumala oli tuominut asettamansa kuninkaan rangaistukseen.⁵⁷ Passiivisuuteen veloitettun alamaisen oli siis luotettava sii-

hen, että Jumala rankaisisi väärintekijää, jos ei tässä elämässä niin ikuisuudessa.

Kuninkaan valta oli suuri, mutta niin oli myös vastuu. Koska Jumala oli asettanut kuninkaan muiden yläpuolelle, tämän velvollisuudet Jumalaa kohtaan olivat suuremmat kuin muilla. Kuningas oli yleisen ajattelutavan mukaan vastuussa alamaistensa turvallisuudesta ja jossakin määrin muustakin hyvinvoinnista.⁵⁸ Kuninkaan vastuu ja velvollisuus Jumalaa kohtaan oli samanlainen kuin alamaisten velvollisuus kuningastaan kohtaan. Jaakko aloitti *Basilikon Doronin* runolla, jossa hän toteaa, että ”kuten alamaisten tulee heitä [kuninkaita] totella, siten kuninkaiden tulee puolestaan pelätä ja palvella Jumalansa”.⁵⁹ Jokainen vastuullinen kuningas hallitkoon niin, että Jumalan silmissä hänen tekonsa ovat oikeutettuja, sillä Jumalan rangaistus kiittämättömälle kuninkaalle oli suhteessa tämän korkeaan ja vastuulliseen asemaan.⁶⁰ Kuninkaallakaan ei ollut oikeutta olla aktiivinen toimija suhteessa Jumalan päätöksiin.

Tyrannin vastustaminen

Syy hallitsijan vastustamiseen liittyi yleensä hallitsijan kielteisiin ominaisuuksiin. Hyvän ja huonon kuninkaan ero oli teoreettisissa kirjoituksissa keskeinen. Vaikka kuninkaan voisi katsoa ansaitsevan käytöksellään alamaistensa epäluottamuksen ja jopa kapinoinnin, sekä Bodinin että Jaakon mukaan aktiivinen vastarinta ei ollut silloinkaan oikeutettua. Mihin näin absoluuttinen kieltö vastustaa jopa kansalleen vahingoksi olevaa hallitsijaa perustui? Jaakkohan painotti kirjoituksissaan kuninkaan velvollisuutta toimia alamaistensa hyväksi rasituksiaan säästämättä ja asettamaan kansansa edun omien vaivojensa edelle.⁶¹ Kuningas oli alamaisilleen luonnonlain mukaan isä, jolla oli velvollisuutensa alamaisiaan kohtaan:

Ja kuten isä on isällisessä velvollisuudessaan sidottu huolehtimaan lastensa ravinnosta, koulutuksesta ja hyveellisestä hallinnosta, samoin kuningas on sidottu huolehtimaan alamaisistaan. [...] ja lyhyesti: ajatella, että hänen maallinen onnensa ja elämänsä perustuu enemmän heihin [alamaisiin] kuin häneen itseensä; siten tulee hyvän ruhtinaan ajatella kansastaan.⁶²

Kuninkaan vertaaminen isään oli yleinen käytäntö, jolla perusteltiin kuninkaan valta-asemaa ilman erillistä sopimusta: isällähän oli lapsiinsa valta ilman näiden suostumustakin.⁶³ Monarkia nähtiin hyvänä hallintomuotona usein juuri siksi, että se muistutti rakenteeltaan perhettä, joka oli yhteiskunnan perusyksikkö.⁶⁴ Vaikka kuninkaan velvollisuudet alamaisiaan kohtaan olivat Jaakon mukaan suuret, edes tyrannius ei oikeuttanut alamai-

sia kapinointiin. Jaakon ajattelussa tämä kytkeytyi edelleen Ensimmäisen Samuelin kirjan tapahtumiin: valta kuninkaalle annettiin suoraan Jumalalta, eikä kansalla siten ollut oikeutta hankkiutua eroon kuninkaastaan. Vain Jumalalla oli tämä oikeus.⁶⁵ Tässä näkyi selvästi valta-asetelma, joka oli olennainen myös Bodinin ajattelulle: ainoastaan Jumala saattoi olla kuninkaan yläpuolella.

Jumalan langettaman tuomion laatuun Jaakko ei ottanut tarkemmin kantaa. Onnistunut vastarinta ei kuitenkaan täyttänyt hänen mukaansa Jumalan tuomion tunnusmerkkejä. Toisin päin asetettuna rangaistusajatus kuitenkin toimi: huono kuningas, tyranni⁶⁶, oli usein Jumalan rangaistus ihmisille eikä tätä rangaistusta saanut aktiivisella vastarinnalla torjua: "[...] kärsivällisyys, vilpittömät rukoukset Jumalalle, ja parannuksen teko elämässä ovat ainoat lailliset keinot saada Jumala helpottamaan heidän raskasta kirouksen taakkaansa."⁶⁷ Onnistuneetkaan kapinat eivät siis Jaakon mielestä tarkoittaneet sitä, että Jumala olisi kapinoitsijoiden puolella esivaltaa vastaan. Vaikka esimerkiksi taistelujen lopputulos oli Jumalan käsissä, ei voitaneen osapuolen asian oikeutuksesta voinut tehdä suoria päätelmiä. Jumala saattoi salaisten tarkoituksensa mukaan vahvistaa vihollista.⁶⁸

Samuelin kirja oli valtateoreettisten pohdintojen kohteena etenkin sen kysymyksen osalta, olivatko siinä mainitut hallitsijan kansaa vastaan suunnatut toimet kuninkaan oikeuksia vai tyrannin vääristyneitä tekoja.⁶⁹ Jaakon ajattelussa ne olivat kuninkaan rikkomuksia kansaa vastaan mutta eivät silti oikeuttaneet kapinaan. Jaakko ei problematisoinut tarkemmin sitä, mitä Jumala antamallaan esimerkillä tarkoitti. Oikeuksia ne eivät kuitenkaan olleet, englanninkielisessä Raamatussakin kirjoitettiin kuninkaan "tavoista" (*maners*).⁷⁰ Samaa ajattelua edusti Bodin, jonka mukaan hepreankielinen sana "*mishpotim*" ei tarkoittanut tässä yhteydessä oikeuksia vaan "käytäntöjä ja asioiden tekemisen tapoja."⁷¹ Joka tapauksessa Jaakko ajatteli, että alamaisen osana oli kantaa millainen tahansa taakka, jonka kuningas mahdollisesti hänelle sälytti. Myös Bodinin mukaan hallitsijan vastustaminen oli synty huolimatta tämän tekojen luonteesta.⁷²

Bodinin käsityksen mukaan hallitsijan vastustamiskielto ei kuitenkaan ollut kategorinen. Vaikka hän oli teoriassaan absoluuttisen suvereniteetin kannattaja, hän myönsi almaisille oikeuden vastustaa valtiastaan tietyissä tapauksissa. Jopa voiman käyttö oli itsepuolustustilanteessa mahdollista. Luonnonlain mukaan ihmisellä oli oikeus myös omaisuutensa puolustamiseen. Oikeus oli kuitenkin vain yksilöllä, yhteisö ei voinut kokonaisuudessaan nousta yksilön puolesta esivaltaa vastaan. Vastustamisen taustalla ei myöskään saanut olla minkäänlaisia hankkeita vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kumoamiseksi.⁷³

Passiivisen vastarinnan oikeuden Bodin myönsi melko laajaksi. Passiivinen tottelemattomuus oli perinteisesti omantunnon kysymys ja liittyi niin luonnonlakiin kuin uskonnolliseen perinteeseen. Vaikka passiivinen vastarinta oli teoreettisesti ristiriidassa absoluuttisen suvereniteetin kanssa, Bodin yhdisti asian ”korkeamman lain” tottelemiseen. Tällainen laki ei ollut hallitsijan lakien alainen. Absoluuttinen valta ei tarkoittanut sitä, että ”hallitsijaa oli aina toteltava, käski hän mitä tahansa, vaan että häntä ei saanut laillisesti vastustaa”.⁷⁴ Korkeampi laki antoi alamaiselle oikeuden olla passiivinen suhteessa hallitsijaan, ei sen enempää.

Jaakko kirjoitti *The Trew Law*'ssa, että kärsivällisyys ja rukoukset olivat ainoita sallittuja keinoja hallitsijan vastustamiseksi.⁷⁵ Toisaalta Jaakko ei suoraan käsitellyt alamaisen henkeen tai omaisuuteen kohdistuvaa rikkomusta, vaikka hän tunnustikin kuninkaan velvollisuuden suojella alamaistaan.⁷⁶ Kuten kuninkaan ja alamaisen suhteen sopimusluonnetta käsiteltäessä jo todettiin, alamaisen oli luotettava siihen, että tyranni sai rangaistuksensa. *Basilikon Doronissa* Jaakko kuvasi tyrannin elämän kurjaksi ja kunnianttomaksi. Tuonpuoleisessa häntä odotti ”ikuinen, loppumaton tuska”. Kohtaan sisältyy kuitenkin myös ajatuksellinen ristiriita aktiivisen vastarinnan kategorisen kieltämisen kannalta: tyranninmurhaajat pääsivät usein rangaistuksetta ja heidän tekonsa voitiin myöhemmin jopa todeta laillisiksi.⁷⁷ Ero johtuu *Basilikon Doronin* ja *The Trew Law of Free Monarchiesin* näkökulmaeroista. Edellinen oli ohje tulevalle kuninkaalle, jota Jaakko varoitti tyranniksi muuttumisesta, jälkimmäinen poliittinen julistus. *Basilikon Doronissa* vastarinnan mahdollisuus oli nimenomaan varoitus tyranniaan sortumisen vaaroista ja kannustin hyvään kuninkuuteen. Tyranniaa kuninkaan oli kartettava jo oman etunsa vuoksi. Kapinoita oli aina ollut riippumatta siitä, nähtiinkö ne oikeutetuiksi vai ei.

Jaakko uskoi vakaasti myös, että huonokin kuningas oli parempi kuin ei kuningasta lainkaan: ”ei kuningasta, ei mikään laitonta kenellekään”.⁷⁸ Ajatuksessa tulee selkeästi esiin käsitys hallinnon välttämättömyydestä ihmiselle.⁷⁹ Samoin siinä näkyi jo aiemmin mainittu Bodinin esittämä ajatus siitä, että kuningas voi luonnonlain mukaan pitää asemansa niin kauan kuin syyt sen pitämiseen ovat olemassa, toisin sanoen kun se hyödyttää yhteisöä.⁸⁰ Ilman kuningasta, järjestyksen pitäjää, auktoriteettia, yhteiskunta on vaarassa luisua anarkiaan. Pärtytylin yön ja sitä seuranneiden väkivaltaisten ja kaoottistenkin tapahtumien katsotaan vaikuttaneen Bodinin ajatuksiin suvereenin hallitsijan tarpeesta. Jaakon mukaan seurauksena kapinoinnista hallitsijaa vastaan oli yleensä vain tilanteen huononeminen entisestään. Hän ei myöskään uskonut kuninkaan koskaan olevan niin huono,

että yhteiskunta olisi paremmin järjestäytynyt ilman kuningasta kuin kuninkaan hallitsemana. Ylipäätään Jaakko vierasti kaikkea nopeaa muutosta yhteisössä: ”kaikki äkilliset muutokset ovat yhteiskunnalle vahingollisia”.⁸¹ Äkillinen aktiivinen vastarinta ei siis missään nimessä tullut kysymykseen. Huononkin kuninkaan hallitsemassa yhteisössä oli parempi elää kuin anarkiassa. Tämä oli vahva kuninkuuden oikeutus ja peruste, joka lähti yhteiskunnan kaikkien jäsenten hyvinvoinnista.

Lopuksi

1500- ja 1600-lukujen levottomuudet nostivat keskeisesti esille kysymyksen hallinnon vastustamisen oikeutuksesta. Ajatus hallinnon välttämättömydestä ihmiselle oli olennainen valtateoreettiseen ajatteluun liittynyt piirre. Monarkia oli hallintomuoto, joka sai suurimman kannatuksen. Tasavaltaiset piirteet samaistettiin aikakauden teoreetikkojen mielissä usein anarkiaan.⁸² Saksan keisarikunnankin voitiin ajatella olevan hyväksi yhteiskunnaksi liian hajanainen. Monarkiassa ihmisen oli turvallisinta elää. Kuninkaan valta oli järjestyksen tae, vaikka hallinnossa olisikin ollut tyranniuteen yhdistettäviä piirteitä. Aktiivinen vastarinta johtaisi vain pahempaan tilanteeseen, jossa alamaiset joutuisivat kärsimään entistä enemmän. Tämän lisäksi Jumalakin katsoisi tuomiten kapinoitsijoiden tekoja. Vahvan, jopa suvereenin hallitsijan kannalla olevat pystyivät muodostamaan teoreettisen mallin, jolla pystyttiin perustelemaan heidän ajattelunsa perimmäisiä hyviä ja kaikille ryhmille hyödyllisiä puolia.

Nämä piirteet näkyvät niin Jean Bodinin kuin Jaakko I:n ajattelussa. Bodin kehitti teorian absoluuttisen suvereenista hallitsijasta ja myös katsoi sen toteutuvan useissa kuningaskunnissa.⁸³ Hän kehitti suvereniteetista teorian, mutta vuosikymmeniä kuninkaana hallinneen Jaakon ajattelussa oli samoja piirteitä. Alamaisten oikeuteen nousta kuningastaan vastaa Bodin ja Jaakko eivät kuitenkaan halunneet löytää teoreettisia perusteita. Sekä Bodinin että Jaakon tapauksissa käytäntö ei kuitenkaan tukenut teoriaa. Jaakko oli Skotlannin ja Englannin kuningas, maiden, joiden kuningasvalta oli perinteisesti parlamentin rajaamaa. Poliittinen todellisuus tuki ennen kaikkea ajatusta siitä, että hallitsija oli syrjäytettävissä, ja sille oli melko helppo löytää jopa laillisia perusteita. Esimerkiksi Buchananin teoriat, joita vastaan Jaakko kääntyi, pystyivät perustelemaan kansan oikeuden hallitsijaansa nähden historiallisesti ja laillisesti. Tätä ajattelutapaa vastaan sekä Jaakko että Bodin pyrkivät rakentamaan teoriasensa samalla tavalla historiaan, luonnonlakiin ja Raamattuun vedoten.

Omantunnon mukaan toteutettava passiivinen vastarinta oli mahdollista, mutta vain Jumala sai rangaista asettamaansa kuningasta. Valta oli Jumalan, jonka edustaja maan päällä oli kuningas. Jumalan ja kuninkaan välinen suhde oli verrattavissa kuninkaan ja kansan väliseen suhteeseen: kansalla oli passiivinen rooli suhteessa kuninkaan toimiin. Jumala sai olla aktiivinen kuninkaan suhteen ja kuningas kansansa suhteen, mutta päinvastainen toiminta ei ollut hyväksyttävää. Kansan aktiivinen rooli hallinnossa oli päättynyt Samuelin kirjan tapahtumiin, jossa se oli pyytänyt itselleen kuninkaan hallitsemaan yhteisöään. Samalla kansa oli asettanut vapaaehtoisesti ja lopullisesti itsensä passiiviseen rooliin suhteessa hallitsijaansa. Vain Jumalalla oli enää oikeus syrjäyttää kuningas.

Hallitsijan valta oli loukkaamaton, mutta alamaissellakin oli henkeensä ja omaisuutensa liittyviä luonnollisia oikeuksia. Silti vain huonon kuninkaan oikut kärsivällisesti kestäneet ja kapinoinnista erossa pysyneet alamaiset saivat Jaakon mukaan puhtain mielin ottaa vastaan vapautuksen hallitsijastaan:

[--] kun Jumalaa miellyttää heittää sellaiset ruhtinasmaanvaivat ja hänen raivonsa välineen tuleen, te nousette puhtain käsin ja tahraantumattomin omintunnonin, sillä olette jättäneet tuomion ja rankaisemisen ruhtinaan vääryyksistä Hänelle, jolle yksin se oikeus kuuluu.⁸⁴

On kuitenkin erityisesti huomattava, että huono kuningaskin oli Jumalan ”raivon väline” eli myös Hänen asettamansa. Kansa oli omilla teoillaan vetänyt huonon kuninkaan kirouksen päälleen. Tämän voi katsoa tapahtuneen jo Samuelin kirjassa. Vapautus tyrannista tulisi vain, kun Jumala, ainoa sallittu aktiivinen toimija suhteessa kuninkaan valtaan, katsoisi sen aiheelliseksi. Alamaisten taholta kuninkaan valta oli loukkaamaton.

Viitteet

- 1 "But if the prince is sovereign absolutely, as are the genuine monarchs of France, Spain, England, Scotland, Ethiopia, Turkey, Persia, and Moscow [-] then it is not the part of any subject individually, or all of them in general, to make an attempt on the honor or the life of the monarch, either by way of force or by way of law, even if he has committed all the misdeeds, impieties, and cruelties that one could mention." Bodin 1992 (1576), 115.
- 2 Turchetti 2006.
- 3 Franklin 1973, 51.
- 4 Kuten alun lainauksesta voi lukea, Bodin piti sekä Skotlannin että Englannin hallitsijoita suvereneina. Ks. Sommerville 1996, 173. Parlamenteilla oli kuitenkin suhteellisen vahva asema näissä maissa. Ks. esim. Lee 1990, passim.; Durston 2001, 34–43.
- 5 Skotlannin kuninkaana Jaakko VI.
- 6 Skotlannissa Jaakon asema nuorena hallitsijana oli epävarma hallinnon vahvojen aatelismiesten vuoksi. Englannissa Jaakkoa vastaan hyökättiin muun muassa vuoden 1605 ns. ruutisaliitossa (*Gunpowder Plot*), joka kuitenkin paljastui viime hetkellä. Ruutisaliitto oli osatekijänä myös Jaakon ja paavin huonoissa väleissä. Ks. esim. Croft 2002, 10–21, 64, 161–163; Sommerville 1991, 58–59.
- 7 Vaikka Jaakko kritisoi voimakkaasti Elisabetin vuonna 1587 toimeenpanemaa Marian teloittamista, äidin kuolema oli Jaakolle myös helpotus. Hänen asemalleen Skotlannin valtaistuimella ei ollut enää uhkaajaa. Ks. Croft 2002, 22, 44.
- 8 Ks. esim. Durston 2001, 9.
- 9 Sommerville 1986, 13, 15.
- 10 Sommerville 1991, 60–62. Jaakko tuns eurooppalaisen keskustelun joissakin kysymyksissä jopa läheisemmäksi kuin kotimaisen. Ks. Sommerville 1991, 62.
- 11 Ylipäänsä Jaakko viittaa nimeltä lähinnä antiikin auktoireihin ja Raamatun kohtiin. Ks. James VI/I 2002 (1616), passim.
- 12 Muistettakoon kuitenkin, että esimerkiksi englantilaisille ajattelijoille suvereniteetin käsite oli tuttu jo ennen Bodinia, vaikka hän keskeinen hahmo olikin. Ks. Sommerville 1986, 38.
- 13 Käytän tässä artikkelissa teoksen englanninkielistä, lyhennettyä painosta *On Sovereignty – Four chapters from The Six Books of the Commonwealth* (1992).
- 14 Franklin 1992, ix–x, xii–xiii.
- 15 Henshall 1992, 126.
- 16 "Sovereignty, then, is not limited either in power, or in function, or in length of time." Bodin 1992 (1576), 3.
- 17 Monod katsoo Ranskan 1500-luvun levottomuuksissa hugenottejakin vastaan taistelleen, vuosina 1574–1589 Ranskan kuninkaana olleen Henrik III:n murhan 1589 olleen keskiaikaisen pyhän monarkian kriisiytymisen kärjistymä. Ks. Monod 1999, 33–36.
- 18 Ks. esim. Franklin 1973, 93–101.
- 19 Franklin 1973, 50–53, 62; Bodin 1992 (1576), 31.
- 20 Buchanan oli itsekin aktiivinen yhteiskunnallinen kirjoittaja, joka teki myös selväksi erittäin kielteisen asenteensa Jaakon äitiä kohtaan. Maria oli "tyranni, murhaava nainen ja myrkyllinen noita". Ks. Croft 2002, 12. Sommerville 1991, 58; Sharpe 1994, 119–123; Croft 2002, 12–13.
- 21 Trevor-Roper 2008, 48–49.
- 22 Lee 1990, 34.
- 23 Jaakon ajattelusta kuninkaan ja paavin suhteesta ks. Fabrin 2010, 102–107.
- 24 Croft 2002, 12–13; Lee 1990, 31–32; Durston 2001, 8. Jaakko ei toki ollut ainoa kirjallisesti lahjakas Englannin hallitsija, vaan muutkin hallitsijat lukivat ja kirjoittivat varsin paljon. Ks. Sharpe 1994.
- 25 Käytetyin editio lienee Charles Howard McIlwainin editio, joka julkaistiin vuonna 1918 nimellä *The Political Works of James I*. McIlwain jätti editiostaan pois Jaakon noituutta, tupakkaa, ruutisaliittoa ja Johanneksen ilmestystä käsittelevät kirjoitukset sekä Jaakon kirjoituksen Vorstiusta vastaan. Muuten editio on näköispainos alkuperäisestä.
- 26 Ks. esim. James VI/I 2002 (1616), 29–30.
- 27 Ks. James VI/I 2002 (1616), 4–11. Jaakon Englannin valtaistuimelle nousemisen vuonna 1603 *Basilikon Doronia* painettiin 16000 kappaletta. Ks. Monod 1999, 68.
- 28 Jo ensimmäinen painos oli näkyvästi kuninkaan kirjanpainajan painama. Ks. Croft 2002, 131.

- 29 [...] when ye shall fall in purpose with any that shall praise or excuse the by-past rebellions that brake fourth either in this countrey, or in any other, ye shall herewith be armed against their Sirene songs, laying their particular examples to the square of these grounds. James VI/I 2002 (1616), 53.
- 30 Sommerville 1986, 17–20; Henshall 1992, 124.
- 31 Sommerville 1996, 186–190.
- 32 Sommerville 1986, 21; Sommerville 1991, 58.
- 33 Monod 1999, 73–74.
- 34 Ks. Fabrin 2010, 30–31, 37–40.
- 35 Sommerville 1986, 12.
- 36 "[...] the Throne ye sit on is Gods [...]." James VI/I 2002 (1616), 22. Ks. myös esim. James VI/I 2002 (1616), 12.
- 37 Varoituksessa puhutaan esimerkiksi poikien ottamisesta sotilaiksi ja tyttären ottamisesta kuninkaan palvelukseen, raskaista veroista ja muista rasituksista. Ks. tarkemmin 1. Sam. 8:11–18.
- 38 1. Sam.8:9–20.
- 39 Keskustelua tosin aiheutti se, olivatko varoituksen sisältämät asiat kuninkaan oikeuksia vai tyrannin ominaisuuksia. Käsittelem sitä tarkemmin edempänä.
- 40 "[...] it is not only the ordinance of God, but also your selues haue chosen him vnto you [...]." James VI/I 2002 (1616), 59.
- 41 1. Sam.8:20.
- 42 "[...] and we will be content to beare whatsoever burthen it shal please our King to lay vpon us [...]." James VI/I 2002 (1616), 59.
- 43 Ruhtinasta (*prince*) käytettiin usein yleismerkityksenä hallitsija, kun häntä ei erikseen yksilöity.
- 44 "[...] they have been established by Him as His lieutenents for commanding other men [...]." Bodin 1992 (1576), 46. Jaakko käytti kirjoituksiinsa myös kuninkaista ilmausta "jumalan luutnantit maan päällä". Ks. esim. James VI/I 2002 (1616), 110.
- 45 Bodin 1992 (1576), 46.
- 46 "[...] the duty and alleageance, which the people sweareth to their prince, is not only to bound themselves, but likewise to their heires and posterity [...]." James VI/I 2002 (1616), 69.
- 47 James VI/I 2002 (1616), 69.
- 48 "[...] since the erection of this Kingdome and Monarchie among the Iewes, and the law thereof may, and ought to bee a paterne to all Christian and well founded Monarchies, as beeing founded by God himselfe, who by his Oracle, and out of his owne mouth gaued the law thereof." James VI/I 2002 (1616), 59.
- 49 Historialliset esimerkit eivät tosin sinänsä olleet todiste kuninkaan suvereeniudesta, vaan enemmänkin kuvauksia siitä, miten asiat ovat olleet. Ks. esim. Fabrin 2010, 83.
- 50 Franklin 1973, 55–56. Tämä oli kaikille "absolutistikirjoittajille" (*absolutist writers*) yhteinen ajattelumalli. Sommerville 1996, 180.
- 51 "[...] I say these oaths notwithstanding, a sovereign prince can modify the laws, and even repeal or annul them, if they cease to be just." Bodin 1992 (1576), 16.
- 52 Franklin 1973, 57–62.
- 53 "given him by God ouer them". James VI/I 1616, 68. Kursivointi artikkelin kirjoittajan.
- 54 Ks. esim. Franklin 1973, 62; James VI/I 2002 (1616), 66–69.
- 55 James VI/I 2002 (1616), 63–64. Skotlannissa ja Englannissa kuninkaan lainsäädännöllinen valta oli Jaakon aikaa jo varsin rajattua, vaikka Jaakko katsoo, että parlamentaarisiaikin lakeja kuningas voi joko lieventää tai jopa kumota. Ks. James VI/I 2002 (1616), 63–64.
- 56 "[...] God is doubtles the only Iudge, both because to him onely the king must make count of his administration (as is oft said before) as likewise by the oath in the coronation, God is made Iudge and reuenger of the brakere [...]." James VI/I 2002 (1616), 68.
- 57 James VI/I 2002 (1616), 68–69. Koska omankädenoikeudella ei saa nousta muutenkaan väärintekijäänsä vastaan, miten sitten kuningasta vastaan, Jaakko kysyy toisaalla. Ks. James VI/I 2002 (1616), 66.
- 58 Monod 1999, 47–48. Jaakko käsittelee kuninkaan velvollisuutta puolustaa alamaisiaan mm. *Basilikon Doronissa*. Ks. esim. James VI/I 2002 (1616), 28–29.

- 59 "GOD gives not Kings the stile of *Gods* in vaine, / For on his Throne his Scepter doe they Swey: / And as their subjects ought them obey, / So Kings should feare and serue their God againe [--]." James VI/I 2002 (1616), 3.
- 60 "And therefore in case he forget himselfe (his vnthankfulnes being in the same measure of height) the sadder and sharper will his correction be; and according to the greatnes of the height he is in, the weight of his fall wil recompense the same [--]." James VI/I 2002 (1616), 70. Myös *Basilikon Doronissa* Jaakko painottaa kuninkaan aseman tuomaa suurta vastuuta verrattuna muihin ihmisiin. Ks. esim. James VI/I 2002 (1616), 12.
- 61 Ks. James VI/I 2002 (1616), 18–42.
- 62 "And as the Father of his fatherly duty is bound to care for the nourishing, education, and vertuous government of his children; euen so is the king bound to care for all his subjects. [--] and in a word, to thinke that his earthly felicitie and life standeth and lueth more in them, nor in himselfe; so ought a good Prince thinke of his People." James VI/I 2002 (1616), 55.
- 63 Sommerville 1986, 29; Monod 1999, 41–42. Kuninkaasta isänä ks. esim. Sommerville 1986, 27–34.
- 64 Monod 1999, 47–48.
- 65 James VI/I 2002 (1616), 57. *Basilikon Doronissa* Jaakko varoittaa poikaansa myös tukemasta toisia hallitsijoita vastaan suunnattuja kapinoita. Ks. James VI/I 2002 (1616), 28.
- 66 Jaakko käyttää huonosta, alamaisten oikeuksista piittaamattomasta hallitsijasta nimitystä tyranni (*tyran*). Henshallin mukaan oikeutensa ylittänyt kuningas sai yleensä nimityksen despootti (*despot*). Ks. Henshall 1992, 125.
- 67 "[--] patience, earnest prayers to God, and amendment of their liues, are the onely lawful means to move God to relieue them if that heauie curse." James VI/I 2002 (1616), 67.
- 68 James VI/I 2002 (1616), 67–68.
- 69 Sommerville 1996, 176–180.
- 70 Ks. James VI/I 2002 (1616), 58–59. Uudessa englanninnoksessa "*manner*"-sanana tilalla on "*policies*". Vuoden 1992 suomenkielisessä käännöksessä kirjoitetaan kuninkaan oikeuksista: "[--] muistuta heitä siitä, millaiset oikeudet kuuluvat kuninkaalle, joka heitä hallitsee". Ks. 1. Sam.8:9. "Oikeudet"-sanaa käytetään myös vuoden 1933 käännöksessä.
- 71 Bodin 1992 (1576), 46–47.
- 72 Ks. esim. James VI/I 2002 (1616), 59; Sommerville 1996, 177.
- 73 Franklin 1973, 85, 96. Omaisuuden suoja raukesi rikoksesta rankaisemisen lisäksi tapauksessa, jossa omaisuutta pakottavista syistä tarvittiin yhteiseen käyttöön. Silloinkin omistajalle oli annettava korvausta menetyksestään. Franklin 1973, 85.
- 74 Franklin 1973, 96. Jaakon suhteesta lakiin ks. esim. Fabrin 2010, 52–61.
- 75 James VI/I 2002 (1616), 67.
- 76 Ks. James VI/I 2002 (1616), 28–29.
- 77 James VI/I 2002 (1616), 19.
- 78 "[--] no King being, nothing is vnlawfull to none". James VI/I 2002 (1616), 66.
- 79 Sommerville 1986, 17–22.
- 80 Franklin 1973, 55–56.
- 81 "all sudden mutations are perillous in commonwealth". James VI/I 2002 (1616), 66. Jaakko vetoaa tarkemmin lähteeseen viittaamatta myös "filosofien todistamaan" asiaan, että on parempi elää yhteiskunnassa, jossa "ei mikään ole laillista kuin sellaisessa, jossa kaikki on laillista kaikille". Ks. James VI/I 2002 (1616), 66–67.
- 82 Bodin 1992 (1576), 115. Monarkia on jo määritelmällisesti nimenomaan yksinvaltaa. Ks. Henshall 1992, 123.
- 83 Toisaalta vahvistuneen monarkian ei tarvitse tarkoittaa edustuksellisten elinten kuten parlamentin heikkenemistä. Ks. Henshall 1992, 135.
- 84 "[--] when it shall please God to cast such scourges of princes, and instrument of his fury in the fire, ye may stand vp with cleane handes, and vnspotted consciences, hauing remitted the judgement and punishment of all his wrongs to him, whom to onely of right it appertaineth." James VI/I 2002 (1616), 70.

Lähteet

- Bodin, Jean: *On Sovereignty – Four chapters from The Six Books of the Commonwealth* (Lyhennelmä alkuperäisteoksesta *Les six livres de la République*, 1576). Toim. & käänt. Julian H. Franklin. Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- James VI/I: *The Political Works of James I (The Workes*, 1616). Toim. Charles Howard McIlwain. Editio ilmestyi alun perin vuonna 1918. The Lawbook Exchange, New Jersey 2002.
- Raamattu*. (Vanha Testamentti). Vuoden 1933 kirkolliskokouksen käyttöön ottama suomennos.
- Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

Kirjallisuus

- Croft, Pauline: *King James*. Palgrave Macmillan, Gordonsville 2002.
- Durston, Christopher: *James I*. Routledge, London and New York 2001.
- Fabrin, Samuel: *Jumalan luutnanttina maan päällä. Englannin Jaakko I:n käsitykset kuninkuudesta ja kuninkaan asemasta*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Yleinen historia, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto 2010.
- Franklin, Julian H.: *Jean Bodin and the Rise of Absolutist Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1973.
- Franklin, Julian H.: Introduction. *Bodin, Jean: On Sovereignty – Four chapters from The Six Books of the Commonwealth*. Toim. & käänt. Julian H. Franklin. Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- Henshall, Nicholas: *The Myth of Absolutism – Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. Longman, London and New York 1992.
- Lee, Jr., Maurice: *Great Britain's Salomon: James VI and I in His Three Kingdoms*. University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1990.
- Monod, Paul Kléber: *The Power of Kings. Monarchy and Religion in Europe, 1589–1715*. Yale University Press, New Haven and London 1999.
- Sharpe, Kevin: *The King's Writ: Royal Authors and Royal Authority in Early Modern England. Culture and Politics in Early Stuart England*. Toim. Kevin Sharpe and Peter Lake. Macmillan, London 1994.
- Sommerville, J.P.: *Politics & Ideology in England, 1603–1640*. Longman, London and New York 1986.
- Sommerville, Johann P.: James I and the Divine Right of Kings: English Politics and Continental Theory. *The Mental World of the Jacobean Court*. Toim. Linda Levy Peck. Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Sommerville, J.P.: English and European Political Ideas in the Early Seventeenth Century: Revisionism and the Case of Absolutism. *Journal of British Studies* 35 (2) 1996, 168–194.
- Trevor-Roper, Hugh: *The Invention of Scotland – Myth and History*. Yale University Press, New Haven and London 2008.
- Turchetti, Mario: Jean Bodin. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Elektroninen aineisto: (<http://plato.stanford.edu/entries/bodin/>) Haettu 18.11.2009.